

Skogslegen og koiefolket

På begynnelsen av 1900-tallet var det mange ulykker forbundet med skogsdrift. Legene i skogsbygdene gjorde en stor innsats for å bedre helseforholdene blant tømmerhoggerne. En foregangsmann var distriktslege Otto Mejlænder (1865–1944) i Trysil. Han drev opplysningsarbeid og skrev artikler om forholdene i skogen og de skader som skogsarbeiderne pådrog seg.

I denne artikkelen refereres til ulike skader som oppstod under arbeidet i skogen og hvordan en legmann skulle møte disse. Det fortelles om dårlige forhold i skogskoiene, om tømmerhoggerens slitsomme arbeidsdag og om de sykdommer som denne virksomheten førte til.

I 1906 publiserte Mejlænder en artikkel i *Tidsskrift for Den norske lægeforening* der han forteller om en skogsulykke som var noe utenom det vanlige. En ung gutt som fikk skadet sine testikler, måtte selv sy igjen såret.

På begynnelsen av 1900-tallet var det mange ulykker forbundet med skogsdrift. Legen måtte ut i skogen for å behandle hoggskader, skader etter fall og forfrysninger. Skadene som tømmerhoggerne pådrog seg, var ofte alvorlige, og hadde noen ganger dødelig utfall. Legene i skogsbygdene gjorde en stor innsats for å bedre helseforholdene i tømmerkogen. Distriktslege Otto Mejlænder (1865–1944) i Trysil var en foregangsmann på dette området. Han drev opplysningsarbeid og skrev artikler om koielivet og de skader som skogsarbeiderne var utsatt for.

Sårskader

I 1916 publiserte Mejlænder en artikkel i *Tidsskrift for Den norske lægeforening* om de medisinske forhold i skogene i Trysil (1). Innlegget var en utveksling av erfaringer med andre «skogsleger». Han omtalte de regler han hadde laget for legmannens behandling av hogg- og stikksår. Mejlænder hevdet at det var mye unødig klussing og klining med hoggsårene. Sårblødninger ble nøye omtalt, dette fordi folk ofte tapte hodet når de så blod. Stikksår ble oversett fordi de ikke blødde. Pasientene kunne av den grunn komme for sent til behandling. Artikkelen inneholdt en rekke eksempler på skader.

Det er omtale av en gutt som under elgjakten ble skutt i kneet oppe på fjellet. Etter

Torkel Bache

tbache@os.enitel.no

Rigel 4B

2316 Hamar

Bache T.

The forestry doctor and the lumber camp people.

Tidsskr Nor Lægeforen 2001; 121: 1082–3.

In the beginning of the last century there were many accidents in Norwegian forestry, and doctors in the rural districts made great efforts to improve the work environment. District physician Otto Mejlænder (1865–1944) in Trysil was a pioneer. He was actively involved in educational work, wrote articles about the working conditions in the forests and work accidents.

The papers refers to various injuries that occurred during work in the forests and how the layman should attend to them. It describes the poor conditions in the lumber cabins, the long and tiresome working day, and the illnesses these activities caused.

A summary is also given of an article written by Mejlænder in the *Journal of the Norwegian Medical Association* in 1906, in which he presents a somewhat unusual case of a young man who damaged his testicles.

☞ Se også side 1024

at beinet var blitt strupt ovenfor kneet, oppstod det infeksjon og gangren. Ingen våget å løsne turnikeen av frykt for blødning. Legen kom først til stedet etter 18 timer. Gutten døde.

Biografiske data

Otto Mejlænder ble født i Stavanger 1865 (3). I 1891 tok han medisinsk embetseksamen i Kristiania og ble samme år ansatt som kommunelege i Trysil. Fra 1910–21 var han distriktslege i Trysil og Engerdal. Fra 1921–36 var han distriktslege i Vang på Hedemarken. Mejlænder var en aktiv person og hadde en meget sterk posisjon i de distrikter han virket. Han skrev en rekke artikler i *Tidsskrift for Den norske lægeforening* og andre fagtidsskrifter. Otto Mejlænder var en av landets første bilister og en ivrig fotograf. Hans store fotosamling finnes på Trysil museum. Mejlænder døde på Hamar i 1944.

Intet sted på kroppen til skogsarbeiderne var fri for hoggsår. De fleste skader rammet beina, særlig knær og fotledd. Hogg i nese, bryst og bakpart var heller ikke sjelden.

Mejlænder måtte en gang lappe sammen nesen på en skogvokter. Blinkøksen, som er tveegget, hadde rikojettert fra en frossen trestamme og kuttet av hele nesen.

En annen gang kom han til en skogsarbeider som hadde falt og fått øksen inn i venstre side av brystet. Flere ribbein ble gjennomhoggd. Det samme skjedde med lungene. Hjer-teposen ble blottet og lå i en pulserende åpning med skummende blod.

Hoggskader kunne oppstå når øksen gled langs stammen uten å få tak. Dette skjedde under barking, hvor tømmerhoggeren kunne stå over skrevs av stammen. Ikke sjelden var såret frembrakt av øksen til en arbeidskamerat.

Om vinteren gikk skogsarbeiderne på ski til hogstfeltet. Underveis kunne den bakerste skiløperen skade den første med det skarpe verktøyet, fordi denne falt eller bråstoppet i løypa.

Mejlænder tenkte med gru på sine første år i Trysil. Den gang fantes det ikke ordninger med riksforsikring og sykeforsikring. Den skadede ble da først kjørt ned fra skogen til legen når han hadde fått infeksjon med høy feber. I 1916 var dette en saga blott. Mejlænder anbeforte at hans mange offentlige foredrag og private samtaler om sårbehandling hadde lært skogsarbeideren å søke legehjelp så snart som mulig.

Skogskoiene

Mejlænder undret seg over hoggsårene som oppstod i skogen. I motsetning til andre sår helet disse ofte uten legehjelp. Dette til tross for ytterst sparsom bruk av såpe og vann i skogskoiene. Enkelte skogsarbeidere vasket seg og skiftet undertøy en eller to ganger i måneden. De fleste fikk verken helbad eller helvask i tiden mellom jul og påske.

I skogstraktene hadde man en gløse som het «kojelort». Denne lorten bestod vesentlig av menneskesvette og kaffeduft blandet med sot- og kvaelukt. Mejlænder var enig med dem som mente at denne lorten var mer ren enn annen lort. Når skogskaren kom direkte fra koia til legekantoret, kjente han en ganske eiendommelig lukt som minnet både om sot og terpentint, men også om skog. Den kunne på ingen måte sammenliknes med «den kvalme, infame, om sildelake minnende lugt, som særlig ved vintertid osrer av de blandt de fattigere lag indestængte kvinder

Tre tømmerhoggere i arbeid. Begge foto Glomdalsmuseets arkiv

Tre tømmerhoggere foran koia

og barn, som sikkerlig vasker sig langt oftere end koiekarene».

Mejlænder syntes det var påfallende, men hadde erfaring for og tro på at bakterier hadde vanskelig for å trives i de åpne ljørekoier i skogen, hvor beboerne hele dagen var ute i ren luft. I sine 25 år som skogslege hadde han aldri konstatert smittsom sykdom i koiene.

Koiefolket slet hardt og levde under dårlige forhold. Det var særlig vanskelig i vintre med store snømengder. Skogskarene hadde lite klær på seg, og ble lett svette og varme. Rygg og nakke måtte ta imot hele snømengden fra treet. Etter ankomst til koia ble likevel alt glemt. Her ble klær og sokker hengt opp til tørk, snaddene ble tent og kaffekjelen sendte sin behagelige duft opp i nesen på de slitne karene.

Kostholdet var dårlig. På vårparten ble skogsfolket surmagede, bleksottige og nervøse. Arbeidshypertrofi av hjertet var en hyppig foreteelse. Mejlænder undret seg ikke over dette. De yngste i skogen var ikke mer enn 12–13 år gamle. Disse ungdommene satt sin ære og stolthet i å kappes innbyrdes og med de voksne. På den tiden var det ikke lovbestemmelser om barns arbeid i skogen.

Mange skogsarbeidere fikk revmatiske sykdommer, både akutte og kroniske. Forholdene ble verre etter at de såkalte kokeovnskoier ble tatt i bruk. Skogsarbeidere som bodde i slike koier, kunne gå ukevis uten å ha vært tørre på klær og kropp. I 1915 kom lovbestemmelser om «husvære for folk og hester under skogsarbeid og fløtning». Mejlænder så frem til at loven skulle bedre forholdene.

En hardhaus

I 1906 publiserte Mejlænder en artikkel i *Tidsskriftet* med tittelen *Kirurgisk selvhjelp – en hardhaus* (2). Han omtalte en skogsulykke som var noe utenom det vanlige.

I Trysil ble det under tømmerkjøringen brukt to sleder (bukken og gjeden) som var heftet sammen med to lenker. Bak satt et tverrtre (humulen) som forente begge skjækene.

Den omtalte ulykke skjedde i grensetraktene i midten av januar måned. Kjørekaren, en 24 år gammel trysling, satt som vanlig oppe på tømmerlasset foran på bukken og var på full fart nedover lia en «fjerdingvei» inne i Sverige. Plutselig spratt det opp en to meter lang kvist (krake) mellom humulen og tømmerlasset. Kvisten var tykk som et håndledd og gikk rett opp i skrevet på kjørekaren. Den gikk tvers gjennom pungen og videre opp under klærne. Da stokken kom ut oppe ved halsen, hadde den gjennomrevet alt tøy – bukser, skjorte, ulltrøye, busserull og vest.

Nede på en flate fikk tømmerkjøringen stoppet hesten. Under avstigning oppdaget han at begge testiklene dinglede mellom beina i det sønderrevne tøyet. Med et rask grep fattet han «det hele» i én hånd og kom seg bort til en tømmerkoie som lå 200 meter unna. Etter tre kvarter kom to av kameratene til koia, men de nektet å hjelpe gutten. Han måtte derfor selv finne frem nål og lintråd. Gutten puttet testiklene på plass og sydde igjen – så langt han kunne nå og se. Deretter lot han seg kjøre hjem, en halv mils vei fra ulykkesstedet.

Mejlænder var på reise i andre sykebesøk, og kunne derfor først komme til gutten dagen etter. Han beskrev hjemmet som en

liten, elendig husmannsplass like ved grensen. Gutten bodde her sammen med sin far. Renslighet – «end sige en ren tøifille» – var et forholdsvis ukjent begrep. Etter store vanskeligheter fikk Mejlænder lånt et lekk kar til å koke vann i. Det var umulig å legge fra seg ting utenfor medisinskrinet.

Mejlænder rensset lesjonen, som gikk gjennom hele pungen, fjernet innsydde klesfiller og annet rusk. Venstre bitestikkel lå fremme i såret og var blåsort. Gutten hadde ikke kunnet sy så langt. Distriktslegen fikk lagt alt på plass og sydde sammen skaden.

Ni dager senere kjørte gutten den fire mil lange veien til Mejlænders kontor i Innbygda. Skaden var da nesten tilhelt. Gutten hadde pungen i et suspensorium og gikk lett omkring uten smerte. Mejlænder holdt en liten formaning om skogens farer. Gutten svarte resolutt: «Jeg tenkte naa, jeg, det kunne være bedst at have med sig hjem igjen disse greiene, som hang og dinglede.»

Gutten fortalte om kameratene som hadde nektet å hjelpe ham med syngen i koien. Den ene – en svenske – hadde under denne akten ropt: «Kors för tusan! At sömma sig sjelf i hop på ett sådant där ömtåligt ställe, där den allra starkaste kar stuper för ett enda litet spark!» Mejlænder tilføyde: «Og i grunnen hadde svensken rett.»

Litteratur

1. Mejlænder O. Litt om hugsaar i skogen og kojelivet. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1916; 36: 364–9.
2. Mejlænder O. *Kirurgisk selvhjelp – en hardhaus*. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1906; 26: 196–7.
3. Larsen Ø, red. *Norges leger*. Bd. 4. Oslo: Den norske lægeforening, 1996: 53–4.

○